

K VPRAŠANJU MARXOVEGA »REVOLUCIONIRANJA« IN »KRITIKE«
EKONOMIJE: DOLOČITEV NJENEGA PREDMETA KOT CELOTE
»NORIH OBLIK«

Zdi se, da prisvajanje Marxovih besedil o ekonomiji ne povzroča nepremagljive težave le ekonomskemu mišljenju, marveč tudi analitičnemu mišljenju nasploh. Le na prvi pogled gre pri tem za to, da izrazje v veliko primerih izvira iz filozofskega pojmovnega sveta in da vsaj ekonomiji ni kaj dosti znana. Veliko pomembnejše je nerazumevanje tiste problematike, ki jo je po mojem mnenju s stališča Marxovega prikaza najustrezneje označil Th. W. Adorno: treba je »računati z dejanstvi, ki so vse kaj drugega kot jasni, ki so na sebi zamotani«, sodobna družba je strukturirana tako, da njene poteze niso »združljive z njeno imanentno zahtevo po racionalizaciji. Gre kvečjemu za prizadevanje, da bi jasno mislili to, kar ni jasno, vendar pa tega ni mogoče postaviti za kriterij stvari same«, še najmanj pa za ekonomski kriterij smisla. Nasproti Wittgensteinovemu »načelu jasnosti« je Adorno postavil, da je treba »misliti tisto, kar je na sebi nejasno«. ¹ Če namreč sodi k »objektivni zakonitosti družbe« ne le njen »protislovni značaj«, marveč tudi njena »iracionalnost«, je nujna naloga dialektične teorije družbe, da »reflektira tudi o tej racionalnosti in jo, če je le mogoče, izpelje«, namesto da v analitični maniri »razpravlja, kakor da je ni«. ²

Prav na takšno »izpeljavo« objektivne »iracionalnosti« misli Marx, ko vztraja, da je za bistvene strukture ekonomije značilna »iracionalnost stvari same«. Brž ko gre ekonomistu za to, da bi »jo spremenil v nekaj racionalnega«, jo »potvori« (T 3, 509). V »jezikovnih paradoksih« ekonomije se izraža »paradoks dejanskosti« (T 3, 134) — zato lahko tako takratno kot sedanjo ekonomsko metodologijo označimo z obrazcem, da želi »težave zaradi nasprotujočih si določil reči samih... razčvekati v spor o definicijah«, da jih želi »zbrisati« (K 1, 72/68), »odmisliti«. Tudi za Maxa Horkheimerja je to »izbrisanje« paradoksov in realnih protislovij bistveno znamenje »tradicionalne« teorije, kakor jo je označil v nasprotju do »kritične«, teorije, ki sledi Descartesovi zahtevi po matematični jasnosti. »Tradicionalna« teorija pridobi s pomočjo večje »logične pregnanosti«, formaliziranja itn. v družboslovju le »na videz eksaktnjše definicije«, ³ v resnici pa izgubi pri definiranju realno sámo, to je tisto »iracionalno

¹ Theodor W. Adorno, *Gesammelte Schriften*, zvezek 8, Frankfurt 1972, str. 336 sl. in 326 sl.

² Prav tam, str. 327.

³ Max Horkheimer, *Tradicionalna in kritična teorija*, v: *Kritična teorija družbe*, Ljubljana 1981, str. 64.

potezo,⁴ ki je značilna za meščansko družbo. Za »tradicionalni pojem teorije«, usmerjeni k idealu matematične natančnosti, je tako značilno, da so njegovi elementi v čedalje manjši meri »imena spoznavnih predmetov«, »marveč so matematični simboli«.⁵ Na tak način se izogomo problemu »osmisлити; kvantiteto ‚kapitala‘ ... K je kapital. K je investicija. Kaj pa je K? Kaj to pomeni, Kaj drugega kot kapital«.⁶ Ta ironična pripomba Joan Robinsonove nam razkrije, da z redukcijo ekonomskega postopka na analitičnega navsezadnje zgine sam ekonomski predmet.

Ekonomsko nerazumevanje Marxovega problemskega obzorja je gotovo le poseben primer napačne interpretacije temeljnih poglavij v *Kapitalu*, v katero zaide analitična teorija, vendar je to najpomembnejši in najvplivnejši primer. Dejstvo, da vsaj na nemškem jezikovnem področju med več kot sto let trajajočo ekonomsko obravnavo prvega zvezka *Kapitala* niso niti enkrat opazili Marxove določitve ekonomskega predmeta kot »nore oblike« (K 1, 90/89), je res osupljivo.

Do prve uporabe in vsaj delne obravnave termina »nora oblika« in nekaterih dejanstev, ki so z njim povezana, je pri ekonomistih prišlo šele, če se ne motim, leta 1976, in sicer je to storil neoricarovec Bertram Schefold. Vendar je mogoče ravno pri njem dokazati, da je intenca Marxovega mišljenja ostala matematični ekonomiji popolnoma tuja. »Kraljestvo norih oblik« in njihova »mistifikacija«⁷ se ne »začenja šele po transformaciji« vrednosti v produkcijske cene. Res je sicer, da je mogoče problem »nore oblike« najbolj nazorno prikazati v teoriji obrestonosnega kapitala, v tretjem zvezku, vendar moramo vedeti, da Marx kot »noro obliko« ne označuje obrestonosnega kapitala, ampak ekonomske kategorije nasploh. Zato je ta pojem vpeljan že v *prvem* poglavju *prvega* zvezka.

Tako nas Marx tudi na drugih mestih spomni na to, da (smo) »že pri najbolj preprostih kategorijah ... pri blagu in denarju, ... dokazali njihov mistifikatorski značaj« (K 3, 835/921); »vsak, celo najenostavnejši element, denimo, blago, je že sprevernitev« (T 3, 498). Ker Marx in Engels razumeta to »enostavno obliko« kot »celično obliko« (E 274) ali kot »nasebje vse meščanske pisarije« (B 138), je razumevanje Marxovega dela kot »kritike ekonomije« nasploh odvisno od tega, ali smo dojeli »klično boliko« celote, »nerazvito obliko menjalne vrednosti«, kot »realno mistifikacijo« (13, 35).

Nedvomno je Schefoldova zasluga, da je v kontekstu problemov obrestne teorije prvi spregovoril o problemu »nore oblike«. Vendar pa vodi njegova omejitev tega pojma nujno k omejenemu razumevanju »sprevrčanja in norosti kapitala kot obrestonosnega kapitala« (T 3, 448). Seveda pa Schefold popolnoma prezre pravi vzrok za to, da so »obresti kot cena kapitala ... izraz, ki je že od začetka popolnoma iracionalen«. Gre namreč za to, da ima blago kot posojilni kapital »dvojno vrednost«, tako da se zastavlja vprašanje, »kako ... naj ima vsota vrednosti cen« poleg in »razen svoje lastne cene« (K 3, 366/397). Marx je v številnih odlomkih vedno znova navajal ta problem kot bistveni vzrok za to, da je zanj »norost ... moment, ki določa ekonomijo in praktično

⁴ Prav tam, str. 71.

⁵ Prav tam, str. 31.

⁶ Joan Robinson, *Doktrinen der Wirtschaftswissenschaft*, München 1965, str. 85. Nadaljuje tako: »Vendar pa mora imeti vse skupaj smisel, zato bomo nadaljevali z analizo, ne da bi se ubadali z dlakocepskimi natančneži, ki hočejo vedeti, kaj to pomeni.« Moderna ekonomija res ni sposobna določiti kvantitete teh kvalitete: na dlani je, da ne gre za »abstraktne velikosti koristi«. Vendar pa tudi neoricarodska ekonomija, ki jo zagovarja J. Robinson, ne zna opredeliti kvalitete vrednosti kapitala.

⁷ Bertram Schefold, Pogovor k: Piero Sraffa, *Warenproduktion mittels Waren*, Frankfurt 1976, str. 199.

življenje ljudstev« (G 180/162): da ima v »obliki« obrestonosnega kapitala »neka vrednost večjo vrednost, kot je vredna« (K 3, 825/911). »Isto se nanaša na isto, menjalno vrednost na menjalno vrednost, hkrati pa mora biti menjalna vrednost kot nekaj od sebe ločenega svoja lastna cena« (T 3, 470). Le na podlagi tega, da se tu kaže neka ekonomska kategorija kot samorazmerje — kot »razmerje reči (denarja, blaga) do samega sebe« (T 3, 447) — postane razumljiva Marxova teza, da je obrestonosni kapital kot »mati vseh absurdnih oblik« (K 3, 483/527).

Prav Smith je bil za Marxa gotovo potrditev tega, kako nujen je njegov program »pomagati ekonomom, da bi razumeli lastne stavke«: Smith je namreč neposredno označil razmerje blago-denar kot »mračen odnos«. ⁸ Misterije ekonomije je Marx nedvomno poznal, še preden je začel preučevati nacionalno ekonomijo. Prvi, ki ga je študij Smitha, Ricarda in Saya spodbudil, da je tiste »mračne odnose« ekonomije spravil na njihov dialektični pojem, je bil namreč Hegel. Marx je dobobra poznal tiste odlomke Heglove pravne filozofije, ki neposredno pričajo o njegovem študiju klasikov ekonomije »pot posredovanja ... proizvede videz različnosti; — sem sodi še način, na katerega dobi vrednost pri menjavi raznovrstne podobe (!), čeprav ostaja na sebi isto (!)« (J 10, 384); »tako je postavljena v tej stvari ... razlika ... njenih specifičnih lastnosti od tega, kar je na njej *substancialno*, od *vrednosti*, v kateri se kvalitativnost spremeni v kvantitativno določenost«, tako postane lastnina primerljiva »... in jo je mogoče izenačevati z nečim, kar je kvalitativno povsem heterogeno. Tako je nasploh postavljena kot abstraktna, *obča stvar*« (J 10, 387).

»Revolucioniranje« teorije vrednosti, denarja in kapitala se začne s Heglovimi dialektičnimi analizami — z njimi je položen temeljni kamen za Marxovo formno analizo vrednosti. Ustrezni odlomki v *Jenenser Realphilosophie*, ki je Marx ni poznal, pripeljejo do tiste »nove zastavitve« ekonomskega vprašanja na način, da bi se Marx lahko neposredno skliceval na Hegla kot predhodnika svoje teorije vrednosti in denarja. V teh odlomkih je namreč jasno pokazano, da je »mračni odnos« med blagom in denarjem strukturiran dialektično.

Hegel opravi seveda le prvi korak k »revolucioniranju« ekonomije, h kateremu stremi Marx. Že Lukács je pokazal, da Hegel nenehno meša subjektivna in objektivna določila vrednosti. To mu onemogoča, da bi svoj nauk o dialektičnem dvojnem značaju blaga — in *Pariški rokopisi* nam jasno kažejo, da je ta nauk temelj Marxove teorije o dvojnem značaju — in svoje odkritje dialektične strukture blago-denar razvil v konsistentno teorijo vrednosti in denarja. Vzrok za to je najprej ta, da se mu ni povsem posrečilo utemeljiti nauka o dvojnem značaju blaga v nauka o dvojnem značaju dela. Hegel to zvezo sicer sluti, vendar mu subjektivni momenti njegove teorije vrednosti preprečujejo, da bi sistematično razvil dialektično razmerje med občim in posebnim delom. Poglavitna pomanjkljivost njegove teorije vrednosti — in glede tega se Hegel ne razlikuje od bodisi subjektivnih, bodisi objektivnih predialektičnih vrednostnih teorij — pa je v slepoti za tisto, kar je Marx v navezavi na Feuerbachove argumentacijskega like dojel kot »premahnjenost« /*Ver-rücktheit*/ vrednosti, iz katere izhaja nujnost izpeljati »genezo vrednosti same« (T 3, 155). Ta Heglova nezadostnost je še bolj presenetljiva, če upoštevamo, da je njegov program »kritike kategorij« pripravil skorajda vse argumentacijske like.

⁸ A. Smith, *Eine Untersuchung über das Wesen und die Ursachen des Reichtums der Nationen*, 2. zvezek, Berlin (DDR) 1975, str. 21. Glede pojma »oblika« pri Smithu cf. npr. str. 7 in 119.

Prav Simmel pa je dokaz za to, da spoznanje dialektične strukture blaga in denarja še ne vodi nujno iz »kaosa vrednostnih teorij«, če namreč ne opravimo hkrati tudi z iluzijo, da bomo iz elementov subjektivne teorije vrednosti razvili objektivne strukture blaga in denarja.

Korespondenca med Simmlom in Heinrichom Rickertom nam daje dragocene napotke o tem, da je obsojen na neuspeh in zakaj vsak poskus, ki hoče na podlagi subjektivnega nauka o vrednosti eksplicirati tisto, čemur Marx pravi »obče značilnosti vrednosti« (B, 89) da bi iz »protislovja« z »njnim snovnim bivanjem v določenem blagu« razvil »kategorijo denarja«.

»Moja teoriji vrednosti mi dela preglavice in me spravlja v obup. Prav to, kar je najbolj elementarno (!!!), mi povzroča doslej še nerešene težave.«⁹ Simmel piše, da je »zelo pobit«, ker je prišel s svojim »delom do mrtve točke — do teorije vrednosti« in »ne znam ne naprej ne nazaj. Zdi se mi, da pojem vrednosti ne vsebuje le istega regressus in infinitium kakor kavzalnost, marveč tudi neki circulus vitiosus... To bi še nekako sprejel, še vedno bi bila možna razlaga, da gre za neko temeljno obliko predstavljanja, ki je logika pač ne more dognati — če ne bi, prav tako dejansko, absolutne in objektivne vrednosti postavljale svoje zahteve po veljavnosti.«¹⁰

»To, kar je najbolj elementarno« in kar je povzročalo »nepremagljive težave«, je v dvajsetih letih polnilo knjižnice ekonomije, predvsem v kontekstu spora zaradi nominalizma. Gre za literaturo, ki bi lahko sodobnemu ekonomistu pokazala, da se giblje na tanki in krhki skorji navidezne racionalnosti, pod katero zija kaos »ugank« in »paradoksov«, za literaturo, ki sili ekonomiste, da potlačijo in zatajijo lastno preteklost.

Misteriji akademske teorije, naj gre za neoricardizem ali neoklasicizem, so v prvi vrsti tiste »faktično« dane »absolutne in objektivne vrednosti« denarja in denarnega kapitala.

Razmišljujoči ekonomisti, denimo, Eduard Lukas, so bili še dovolj nepristranski, da so bistvo denarja, ki ga je Marx označil kot »realno mistifikacijo«, opredelil takole: »v denarnem znesku se — naj zveni še tako paradoksalno — *abstraktna gospodarska vrednost* pojavi realno. In denar ,kot denar' je taka gospodarska vrednost nasploh: medtem ko se gospodarska vrednost kake uporabne dobrine kot *konkretna* gospodarska vrednost vsaj še navezuje na predpostavko t. i. uporabne vrednosti, pa to za denar ne velja več... premisleka vredna zadeva za marsikoga, ki vidi v sleherni abstrakciji... odvrnitev od dejanskosti in ki noče priznati ,abstraktnemu' nikakršne eksistence.«¹¹

V teh formulacijah so zbrani vsi tisti temeljni problemi vrednostne in denarne teorije, ki razodevajo poljubnost temeljnih pojmov nacionalne ekonomije. Tu je mogoče nazorno dokazati utemeljenost Marxovih in Engelsovih zgodnjih tez, da teh temeljnih pojmov ni mogoče obravnavati s »stališča nacionalne ekonomije«: v denarju dobijo »absolutne in objektivne vrednosti« svojo eksistenco, v njem se »abstraktna vrednost« »prikaže«.

Te »realne mistifikacije« (13, 35) se nereflektirane »predpostavke« tako neoklasične kot neoricardovske matematične ekonomije, ki jih ekonomsko tudi ni mogoče reflektirati. Nevzdržnost njihove znanstevne zahteve se pokaže, brž ko se spomnimo na posledice resigniranega spoznanja, do katerega je prišel

⁹ Simmlova pisma H. Rickertu, v: *Buch des Dankes an Georg Simmel*, izd., K. Gassen in M. Landmann, Berlin (West) 1958, str. 96.

¹⁰ Prav tam, str. 94.

¹¹ Eduard Lukas, Heidelberg 1951, str. 14.

Simmel kot zagovornik subjektivne teorije vrednosti in denarja. Če gre za »kraljestvo vrednosti, ki je bolj ali manj popolnoma ločeno od svoje subjektivno-personalne baze«, ¹² je tisto, »kar spoznamo z dokazi vrednosti, le prenos obstoječe vrednosti na nove objekte... ne spoznamo pa ne bistva vrednosti ne razloga, zakaj se je prvotno prilepila na tisti predmet, ki jo nato izžareva na druge. Brž ko vrednost obstaja, je mogoče njen nadaljnji razvoj dojeti razumsko... to, da vrednost obstaja, pa je izvorni fenomen«. ¹³

Analiza nereflektiranih »predpostavk« neoricadizma — oblik, kakršne so »relativna cena«, »vrednostni standard«, »vrednostni agregati«, »cena« — nas bi hitro pripeljal do podobnih rezultatov. Tako neoricardizem kakor njegov neoklasični dvojček se umeščata v neposredno bližino metafizike, ki je v posmeh njunemu znanstvenemu samorazumevanju: to, s čimer imata vsak dan opraviti, kar nenehno preračunavata, so »izvorni fenomeni« — stvari zunaj ljudi« — ki se izmikajo sleherni ekonomski »reductio ad hominem«. Očitku analitične teorije o »matematičistični psevdoznanosti«, bomo z vidika forme analize komajda lahko ugovarjali.

Pri tem so pomanjkljivosti neoricardovske refleksije veliko bolj presnetljive kakor nezadostnosti neoklasične analize. Če neoklasiki vsaj še čutijo potrebo po vrednostni teoriji, pa prvi povsem resno izhajajo iz tega, da razmišljanje o objektu njihovega preračunavanja, o vrednostni reči, ni potrebno. Hkrati pa ravno pri Joan Robinson pripelje ovadba vrednostne teorije kot »metafizike« h grobim oblikam postvaritve, notranjim protislovjem in navideznim postavkam.

Tako je zanjo denar »zbiralnik vrednosti«, ki je primeren za »zbiranje vrednosti«. ¹⁴ Izrecno poudarja, da predstavlja v njenem prikazu »vsak simbol neko vrednost« ¹⁵ — in to v učbeniku, po katerem teorija vrednosti »ne daje nobenih faktičnih informacij«, niti »ne opisuje logičnih odnosov«. ¹⁶ Če vsak ekonomski »znanstveni« simbol predstavlja »neko vrednost, bo neoricardovec uporabljal enako nereflektirano kot neoklasil termine kakršni so npr. »tok vrednosti«, »volumni vrednosti«, »širine vrednosti«, »vrednostne enačbe«, »vrednostna vsota«, »vrednostni produkt« itn., skratka, popolnoma »metafizične pojme«.

Tako pridemo do presenetljivega odkritja, da je protivrednostnoteoretsko stališče neoricardovca daleč pod refleksijsko ravniho tistih protivrednostnoteoretskih napadov, ki so svoj čas povzročali preglavice ricardovcem, Marxa pa okrepili v njegovem prepričanju, da »s stališča nacionalne ekonomije« tej stroki ni več mogoče pomagati: »ne samo da je vrednost... obravnavana zgolj absolutno, ne pa relativno, kot lastnost reči, ampak... jo nekateri uporabljajo v smislu merljivega blaga. 'Imeti vrednost', 'prenesti del vrednosti' itn. — ne vem, kaj naj vse to pomeni« (S. Bailey, cit. po T 3, 129).

Ker neoricardovec nima lastne teorije denarja, bo verjetno brez pomsleka sprejel tiste prikaze denarnih funkcij, ki smo jih povzeli po sodobnem učbeniku »monetarne teorije«. V njem lahko izvemo še marsikaj »metafizičnega«: »denarne funkcije je mogoče strniti v tri sklope: denar kot merilec vrednosti, denar kot zbiralnik vrednosti in denar kot prenašalec vrednosti«,... »funkcija merilca vrednosti pove... da je mogoče sešteti vrednost vseh v letu

¹² Georg Simmel, *Philosophie des Geistes*, 6. izd., 1958, str. 30.

¹³ Prav tam, str. 6.

¹⁴ Joan Robinson, *Die Akkumulation des Kapitals*, Frankfurt 1969, str. 38.

¹⁵ J. Robinson/J. Eatwell, *Einführung in die Volkswirtschaftslehre*, Frankfurt 1974, str. 144.

¹⁶ Prav tam, str. 6.

dni proizvedenih dobrin in tako ugotoviti, koliko so vse skupaj dosegle kot družbeni produkt«. ¹⁷

»Vrednost«, tisti misteriozni Nekaj, se torej »meri«, »zbira«, »prenaša«, sešteva v množicah, širinah in volumnih, da, zanjo je celo značilno, da »teče v krogu«.

Če je Bailey trdovratno vztrajal pri tem, da ne ve, »kaj naj vse to pomeni,« pa se neoricardovec počuti tu kot riba v vodi, saj dokazuje, da je, kakor vsak ekonomist, predstavnik »fetišizma« — drugače rečeno, predstavnik obkurantistične metafizike vrednosti.

Najzanimivejšo funkcijo pa ekonomist pripisuje denarju kot »merilcu vrednosti« ali »abstraktni merski enoti«. Že Gottl je ugovarjal »basnim« ekonomije, za katere je denar nekaj, »kar meri«. Vse prej gre za vprašanje, »kdo naj pravzaprav meri, kdaj naj se to zgodi, in kaj naj iz takšne meritve pravzaprav nastane? ... Vsaka meritev je tam, kjer je obseg že dan v obliki števila, vselej že prepozna«. ¹⁸

Ta zadeta ugotovitev pa mora ostati v ekonomiji nerazumljena, saj gre pri vsem tem za tisto funkcijo denarja, ki so jo Soda, Ohno in Lederer opredelili kot »apriori« vseh temeljnih ekonomskih pojmov, skratka, kot problem konstitucije vrednostne reči /Wertding/. Za zagovornike etabrirane ekonomije je ta konstitucija dojemljiva samo še v podobi otroških »basni«: »denar omogoča, da seštejemo neenake reči — breskve, učbenike in letalska potovanja. V denarju je mogoče izraziti in spraviti na skupni imenovalec vse dobrine in storitve«, denar je »splošni imenovalec«. ¹⁹ Njegova funkcija je, da »z računsko enoto« »sešteje, primerja in med seboj poveže« »neenake realne ekonomske vrednosti«. ²⁰

Ker v resnici »nihče ne meri in ni nič izmerjeno«, ampak na neki kvazi-apriorni način stvari vselej najdemo kot že enake, si matematična ekonomija s takšnimi »basnimi« preprečuje dostop do tistih temeljnih problemov ekonomije, ki so že od nekdaj zanimali »bolj poglobljene ekonomiste«, ne pa »ekonomski plebs«. Tako navaja Wicksel, da »še nikoli ni bila razvita celovita teorija denarja in njegovih funkcij«, po njegovem mnenju je to področje »v celotni teoretski nacionalni ekonomiji najmanj raziskano«. ²¹ Za Schumpeterja pa je »za dela s področja denarne teorije značilna pogrošnost in popolna nezainteresiranost«. ²² Povsem jasno pove, da »nacionalna ekonomija denarne teorije nima, niti je ni nikoli imela«. ²³ Prav ti problemi so poznega Schumpeterja, ki se ni mogel odločiti, da bi objavil svoj rokopis o bistvu denarja, tudi pripeljali do vprašanja, ali lahko »ekonomija sploh postane znanost«. ²⁴

Tu se ne bom podrobneje ukvarjal z razpravo dvajsetih let, ki jo je v bistvu pobudila teza Georga Friedricha Knappa, enega od soustanoviteljev sodobne, akademske denarne teorije, da imamo pri denarju opraviti z nečim,

¹⁷ P. Schaal, *Monetäre Theorie und Politik*, Wien 1981, str. 17.

¹⁸ Friedrich v. Gottl — Ottillienfels, *Die Wirtschaftliche Dimension. — Eine Abrechnung mit der sterbenden Wertlehre*, Jena 1923, str. 43 in 45. — Izvrstni Gottlovi argumenti sicer spodbijajo subjektivni nauk o vrednosti, ne zadevajo pa Marxovega nauka, ki ga Gottl zamenjuje z ekonomsko obliko njegove recepcije. Gottlovo delo je poleg Simmllove knjige edina analiza vrednosti in denarja, ki jo je mogoče postaviti ob stran Marxovi analizi forme.

¹⁹ Artur Woll, *Allgemeine Volkswirtschaftslehre*, 3. izd., München 1971, str. 263.

²⁰ E. Bechler, zv. 1, München 1978, str. 16.

²¹ K. Wicksell, *Vorlesungen über Nationalökonomie*, Neudruck: Aalen 1969, str. 10.

²² J. Schumpeter, *Wesen und Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie*, Neudruck: Berlin 1970, str. 283.

²³ Prav tam, str. 286.

²⁴ J. Schumpeter, *Geschichte der ökonomischen Analyse*, zv. 2, str. 1446 in zv. 1, str. 35.

česar v zadnji instanci ni mogoče dognati, torej z »izvornim fenomenom«: »Resnične definicije plačilnega sredstva bomo le težko našli, tako kot v matematiki ne moremo reči, kaj je premica ali število.«

Zopet se pokaže, da akademska teorija vrednosti ali kake njene oblike ne zna obravnavati drugače kot »stvar zunaj človeka«: denar je izenačen s tistimi matematičnimi tvorbami, katerih genezo ne moremo nesporno vezati na človeka. »Če bi, denimo, rekli, da je plačilno sredstvo ... nosilec vrednostnih enot, bi se s tem povsem strinjali. Vendar smo daleč od take definicije.« Toda ta definicija sodobni ekonomiji še zdaleč ni tuja, veliko bolj ji je tuja Knappova utemeljitev, zakaj je taka definicija zgolj tavnološka formula, »vrednostna enota je namreč pri tem obravnavana kot neka predstava — kar pa sploh ni« (!!!).²⁵

Gottlova skopa ugotovitev, da »nihče ne meri in ni nič izmerjeno«, saj na kvazi-apriorni način vselej že najdemo heterogeno kot nekaj homogenega, abstraktnega in v tem pogledu »izmerjenega«, zastavlja uveljavljeni ekonomiji tiste »uganke«, ki jih je mogoče razložiti le kot čudodelne funkcije kakega »vrednostnega standarda«, ki izenačuje to, kar ni enako — ena izmed tistih »intelektualnih zmed« sodobne ekonomije, ki bi jo Joan Robinson lahko opredelila kot temelj lastne teorije, kot »dull story« oziroma kot »mitologem«²⁶ ne le novoklasike, ampak tudi neoricardizma. Tako za Walrasa kot za Sraffa opravlja »čarobna palica«²⁷ »numeraira« ali »vrednostnega standarda« tiste meritve, ki jih je Gottl upravičeno odpravil kot »slabo šalo«.²⁸ Oba ne vesta, o čem govorita: o vrednosti kot standardu vrednosti v pomenu tiste vrednosti, ki ne obstaja ne za neoklasiko ne za neoricardizem in ki je v Simmlovem denarnoteoretskem kontekstu ne moremo opisati drugače kakor »faktično dano«, »objektivno« in »absolutno« vrednost. Eksistenca »absolutnih«, »objektivnih« vrednosti, ki jo v vrednostnoteoretskem kontekstu zavračata tako subjektivna kot neoricardovska šola, se vtihotapi v ekonomsko teorijo skozi zadnja vrata teorije denarja in kapitala.

Neoklasični in neoricardovski »mitologem« »vrednostnega standarda« se v svojih ključnih potezah ujema s tistim denarnoteoretskim naukom, ki ga je Marx v poglavju, ki obravnava tudi »Nauk o idealni enoti mere denarja« (13, 59/60), kritiziral kot najznačilnejši izraz ekonomske »stvari zunaj človeka«, se pravi kot izraz ekonomskega »fetišizma«.

Zato moramo ta odlomek obravnavati s posebno pozornostjo, saj tu ekonomija še v metodološki naivnosti pove to, kar si vede ali nevede predstavlja, ko pusti svoji »abstraktni računski enoti«, da opravlja tista nenavadna dejanja izenačevanja neenakovrstnega. Tako v preteklosti kakor tudi še danes se pri tem oklepa »pojavnosti denarja v cirkulaciji kot merila cen« (13, 63); tako v preteklosti kakor tudi še danes prihaja do »zamenjevanja« med »mero vrednosti in merilom vrednosti« in tako kot nekoč Berkley in Steuart si dandanes

²⁵ Georg Friedrich Knapp, *Staatliche Theorie des Geldes*, 2. izd., München 1918, str. 6 sl.

²⁶ Nordhaus in Tobin kritizirata Walrasovo teorijo kot »dull story«, Struve pa kot »zadnji mitologem nacionalne ekonomije«; nav. po H. W. Holub, *Der Konfliktansatz als Alternative zur makroökonomischen Gleichgewichtstheorie*, Göttingen 1978, str. 7.

²⁷ Hans Peter meni, da lahko edinole »čarobna palica abstrakcije« ustvari elementarne modele ekonomije. (*Einführung in die Politische Ökonomie*, Stuttgart 1950, str. 71); izraz »čarobna palica je po mojem podoba, ki ne oriše točno le »misljenega eksperimenta« pri oblikovanju ekonomskih modelov, marveč tudi nasploh postopek ekonomske znanosti, zlasti njeno ustvarjanje tega, čemur pravi »numeraire«.

²⁸ F. v. Gottl-Ottillienfeld, *Die wirtschaftliche Dimension*, str. 224.

tudi Walras in Sraffa²⁹ v svoji sodobni teoriji pod »numerairom« ali »vrednostnim standardom« ne predstavljata dobesedno »ničesar, se pravi abstraktni pojem vrednosti«. (13, 62).

Neoklasikom in neoricardvcem kot sodobnim zastopnikom tistih najbolj divjih teorij zato ne bi škodilo, če bi se res seznanili z izvorom svojega »mitologema«, ki kot vogeln kamen podpira njihove modele.

»Sir Robert Pell sprašuje... kaj bo predstavljal vaš bankovec za funt? Kaj je en funt... Kaj pa je treba nasprotno razumeti s sedanjo enoto mere vrednosti?... 3 £... pomenijo unčo zlata ali njeno vrednost?... Če je ena unča = 3 £... zakaj je v različnih obdobjih vredna enkrat 5 £..., drugič 3 £?... Funt je *idealna enota*.« (Cit. v: 13, 65.)

Ta Marxova strnitev antagonističnih pozicij v angleškem sporu o valuti iz let 1819 do 1845 ustrezno opredeljuje tudi nemško kontroverzo med nominalizmom in metalizmom, ki jo je pobudil G. F. Knapp. »Idealna enota« angleške kontroverze se popolnoma ujema z abstraktno »vrednostno enoto« nemške: obrakrat gre za bistvo »merske enote vrednosti«, torej »vrednostnega standarda«: ali »numeraira«.

Kakor lahko torej vidimo, je pravi predmet tega spora enačba: »unča zlata je vredna 3 £...« ali pa je vredna tudi manj ali več kot »3 £«. Unča zlata je torej merjena ob »idealni enoti«, ki se imenuje »funt šterling« oz. »marka« ali »dolar«. Enačba, na katero se opira uveljavljena denarna teorija, pa naj gre za t. i. novčno ceno ali za »enačbo normiranja« neoklasičnih in neoricardovskih modelov, pa je nenavadna, kajti čeprav je vrednostna enačba, ni dostopna vrednostnoteoretski analizi. To je toliko bolj nenavadno, ker je en člen te enačbe t. i. »vrednostna enota«, torej enota tiste vrednosti, ki jo morata celo Simmel in Lukas, oba zagovornika subjektivne teorije, opredeliti kot »abstraktno«, »objektivno« in »absolutno« vrednost — torej kot »vrednost nasploh«. ³⁰

Ernst Wagemann in Gottl sta pokazala, da je na podlagi avstrijske subjektivne teorije vrednosti popolnoma nemogoče določiti »abstraktno ekonomsko vrednost«. ³¹ Na tej podlagi upravičeno sklepata, da t. i. vrednostne teorije niso primerne za nacionalno ekonomijo, saj v podobi »vrednostnega standarda« že predpostavljajo to, kar bi bilo treba šele izpeljati.

To neprimernost skriva Wicksel za metodološko zvijačo. Medtem ko je za Marxa »analiza enostavnih denarnih form« — ta »najtežji, ker najabstraktnější del politične ekonomije« — terminus ad quem vrednostne teorije kot analize vrednostne forme, pa Wicksel svojo ekonomsko stisko spreminja v metodološko krepost. Včasih je treba, zatrjuje, abstrahirati celo od takih »razmerij«, ki so »sama na sebi izredno pomembna«; »takrat, ko problem, za katerega gre, zaradi

²⁹ Cf. k temu na splošno spise Georgiosa Stamatisa, zlasti njegovo obsežno raziskavo: *Sraffa und sein Verhältnis zu Ricardo und Marx*, Göttingen 1984. Nekater temeljne misli njegove kritike se v veliki meri ujemajo z našimi lastnimi, npr. njegova ugotovitev, da Sraffa »predpostavlja denar kot nekaj neposredno danega« (str. 9). To pa pomeni, da Sraffa »nima cenovne teorije... Denar je namreč substanca cen, brez denarja pa si cenovne teorije ni mogoče zamisliti«. »Tudi če bi cene kvalitativno lahko pojasnili brez denarne teorije, ne bi mogli reči, kaj cene so.« (Zur Entmythologisierung Sraffas, v: *Argument-Sonderheft*, AS 89, Berlin [West] 1982, str. 179 sl.) Verjetno ni treba poudariti, da je mogoče podobno kritizirati tudi neoklasiko.

³⁰ E. Lukas, *Geld und Kritik*, str. 18.

³¹ Prav tam, str. 14. V svojem delu *Aufgaben des Geldes* pravi Lukas, da je »denar obča gospodarska vrednost nasploh, tj. takšna, ki še ni konkretizirana« (Stuttgart 1937, str. 9). Na tem primeru je možno verificirati Marxovo tezo, da je mogoče obravnavati »obče značilnosti« (B 89) vrednosti — torej opisati vrednost kot obliko — onstran nasprotja med subjektivno ali objektivno določitvijo *vrokov* vrednosti. Čeprav Lukas zagovarja subjektivno vrednostno teorijo, oriše vrednost povsem v skladu s formno analizo kot totalnost. V Marxovih *Očrtih* lahko najdemo, kot je znano, podobne orise »občih značilnosti vrednosti«.

svoje zapletene narave ne dopušča nobenega drugega načina racionalne obravnave. Tako, denimo, abstrahiramo v teoriji vrednosti najprej od funkcij denarja, ki so v določenem oziru bistvene, ne pa le sekundarne.«³²

Ne Wicksel ne kak drug predstavnik subjektivne ekonomije ne poskuša nikjer analizirati »s stališča nacionalne ekonomije« zveze med vrednostjo in denarjem, natančneje, med vrednostjo in funkcijami denarja, zvezo, ki jo izrecno priznavajo za bistveno. Ne pozabimo, da tu ne gre za problem, ki je pod naslovom »dihotomija med teorijo vrednosti in teorijo denarja« v subjektivni ekonomiji pripeljal do vedno novih poskusov rešitve; ne gre torej za protislovno razmerje med »absolutnimi« in »relativnimi« cenami, ampak za razmerje med relativno in absolutno vrednostjo. Simmel in Wilken sta se take analize lotila, vendar sta prišla do spoznanja, da je mogoče razmerje med blagom in denarjem, ki je nacionalnoekonomsko zelo pomembno, kategorialno poimenovati le s »stališča onstran nacionalne ekonomije«.

Neoricardovca zadanejo tudi očitki, ki jih je Marx naperil proti Baileyeveemu protivrednostnoteoretskemu stališču. Tako kot se je Bailey, pozneje pa tudi Gustav Cassel, zanimal le za to, »kar je že dano«, za denarne cene, tako se tudi neoricardovec zanima zgolj za to, kar je »gotovo«, za »vrednostni standard«, za »ceno dela«, za »vrednostne agregate« itn. Zato je mogoče neoricardovcu ugovarjati, da nahajamo vrednostni standard in »s tem tudi values že izmerjene, izražene v prices. Lahko se torej zadovoljimo s tem, da ne vemo, kaj je vrednost... Razvoj denarja kot merila cen zamenjuje z odkritjem pojma vrednosti same.« (T 3, 160 sl.)

Z nemarksističnega gledišča obstaja »vrednostni standard« le v podobi tiste nenavadne vrednostne enačbe: »x unč zlata je vredno y funtov šterlingov, z dolarjev itd.« Tudi če odmislimo, da je denar tu dan dvakrat — enkrat kot menjalno sredstvo in drugikrat kot »idealna enota« — in da, če sledimo Wilkinsonovemu napotku, njuno razmerje in s tem struktura te enačbe za ekonomsko teorijo nista dojemljiva, se vendarle vselej znova vsiljuje vprašanje, na kaj pravzaprav mislita neoklasik in neoricardovec, ko govorita o »vrednostnem standardu« kot »vrednostni enoti«. Kaj je zanju v tem kontekstu »vrednost«? Ali nismo torej upravičeni z Marxom reči, »da se zadovoljijo s tem, da ne vedo... kaj je vrednost«. Marx sam je odkril dva odgovora — oba je imel za »najbolj nore teorije«: »idealna enota« funt, dolar itd. je bila za Castlereagha »a sense of value in reference to currency as compared with commodities« (cit. v: 13, 64).

Ni nam popolnoma jasno, kako bi lahko neoklasik vrednostnoteoretsko opredelil takšno ali podobno definicijo »vrednostne« enote — neoricardovcu so taki »vrednostni občutki« tako ali tako sumljivi.

Drugi odgovor na vprašanje o bistvu abstraktne »vrednotne enote« — v Marxovem smislu druga inačica tistih »najbolj norih teorij« — pa najbrž ni sprejemljiv ne za neoricardovca ne za neoklasika. »£, sh. itd. /so/ imena za določene zneske, vrednostne atome« (13, 66). Funt šterling, marka, dolar itn. morajo kot t. i. »vrednostne enote« ki jih lahko res opišemo le kot »idealne enote«, reprezentirati »idealne atome vrednosti« (13, 60).

To je videti že na prvi pogled »noro«, a ker »substanci« te enote nista ne korist ne delo, so take odgovore tudi zares iskali.

Videli smo, da se je avtor, ki je v 20. stol. oživel diskusijo o abstraktni »vrednostni enoti« denarne teorije, popolnoma zavedal brezdanzega dometa te

³² Knut Wicksel, *Vorlesungen*...; str. 11.

problematike. Ker so ekonomisti njegove dobe potlačili »uganko« vrednostne enote, je, podobno kakor Marx, govoril o »kurji pameti«³³ ekonomistov.

In res so prav filozofsko izobraženi nacionalni ekonomisti, predvsem Folkert Wilken, najprej nasprotovali Knappovemu denarnoteoretskemu agnosticizmu, pozneje pa so ga, seveda bolj ali manj molče, sprejeli.

Izhodišče vseh tistih »najbolj norih teorij« nemške denarne teorije je ugotovitev, ki je nominalistično skorajda ni mogoče spodbijati: »Če denar ni nič materialnega, mora hočeš nočeš biti nekaj nematerialnega, če nočemo zanikati, da eksistira.«³⁴

Res je, da zlato kot zlato in papir kot papir nista denar. Denar kot »vrednost« ni čutno zaznaven — denarja in denarnega kapitala ni mogoče ne videti ne vonjati: kot vemo, ne smrdi. V toliko je v govorjenju o »nematerialnosti« denarja nedvomno nekaj resnice. Prav o tem govori tudi ustrezna literatura: »denarni objekti so nekakšni duhovni objekti«,³⁵ so »čista duhovna bit«, gre za »veljavo, ki sama od sebe sodi k vsaki duhovni biti«, zato je denar »čisto miselna bit, idealna danost«, »duhovno dejstvo z lastno bitjo«. ³⁶

Razmerje blago—denar ima številne vidike, ki jih ne moremo tu obravnavati niti okvirno. Glede kreditnoteoretske problematike samo opozarjamo na izvrstno delo Valentina Wagnerja, ki je prepričljivo pokazal, da »najosnovnejši elementi« Marxovega kreditnega nauka še veljajo in da je pri njem mogoče najti »najraznovrstnejše in najbolj izoblikovane nastavke celovite utemeljitve«. ³⁷ Ta »utemeljitev« bi morala poskrbeti tudi za natančno zajetje vseh »paradoksov«³⁸ in »anomalij«³⁹ denarne politike, ki jih je mogoče, kakor zatrjujejo strokovne ocene, glede njihove »substance« primerjati s kontroverzami 19. stol. ⁴⁰ »Kvantitativna teorija« je najstarejša nacionalnoekonomska teorija in spor zaradi nje »je star že toliko kot ta teorija... in bo obstajal... vse dokler bo obstajalo svobodno oblikovanje cen.«⁴¹ Gre torej za področje, o katerem pogosto odkrito priznavajo, da je bistvena značilnost ekonomista, da »živi od nasprotij... in se giblje v nasprotjih«. In bržkone bo malokdo še dvomil o tem, da je ta večni spor zaradi faktorja U, prednosti bodisi denarja, bodisi dobrin itn. navsezadnje utemeljen v paradoksnih zgradbi denarnoteoretskih temeljnih pojmov. O tem je Marx res že rekel vse, kar je treba, ni pa nam znan noben uveljavljeni denarni teoretik, ki bi se kdaj resno spoprijel z njegovo argumentacijo. ⁴² Za denarno teorijo je, povsem v smislu njenega ustanovitelja Huma, nazaj do cen, tudi... iz osebe; prav tako se k tej osebi vrača, saj določa voljo dovolj to, kar je Marx ožigosal za »brezpojmovno topo predstavo«, da se nam-

³³ G. F. Knapp/F. Bendixen, *Zur Staatlichen Theorie...*, str. 54.

³⁴ Paul Kehl, *Materielles oder ideelles Geld?*, Finanzarchiv, N. F., zv. 12, 1950/51, str. 717.

³⁵ J. Feilen, *Die Umlaufgeschwindigkeit des Geldes*, Berlin 1923, str. 79 sl. Feilen se tu sklicuje na nekatere izraze Andreea Voigta, ki pa v svojem spiritualističnem nazoru o denarju ni dosleden. Tudi za Oswalda Sprengrlerja je po njegovem mnenju denar »predmet idealne biti« (str. 39).

³⁶ F. Wilken, *Die Phänomenologie des Geldwertbewusstseins*, nav. delo, str. 442, 423, 425.

³⁷ Valentin F. Wagner, *Geschichte der Kredittheorie*, Neudruck: Aalen 1966, str. 494. Wagnerjeva obsežna raziskava je nenavadna že zaradi tega, ker njenega avtorja ne moremo uvrstiti v bližino Marxove teorije ne politično ne s stališča teorije vrednosti in denarja.

³⁸ J. Dobretberger, *Das Geld...*, str. 47, 91, 94.

³⁹ Prav tam, str. 232 in 53. Gre za tisto, kar je Edwin Cannan opredelil kot »anomalijo denarne množice«, skratka za to, da je, kadar cene padajo, potreba po denarju veliko večja, kot kadar rastejo. To »anomalijo« je Marx poznal že iz Tooka, pripomogla pa je k temu, da je načeloma zavrnil Ricardovo teorijo denarja kot kvantitativno teorijo.

⁴⁰ Emil M. Claassen, *Grundlagen der Geldtheorie*, Berlin 1980, str. 16.

⁴¹ Alfred Ammon, *Der Streit um die »Quantitätstheorie« und die Möglichkeit inflationistischer Preissteigerungen*, v: Schweizer Ztschr. f. Volksw.

⁴² Na 41 straneh svoje obravnave »Grundsätzliches zur Marxschen Kritik an der Quantitätstheorie« se Siegfried Wendt skrbno izogiba sistematični obravnavi Marxovega ugovora, ki je, metodološko gledano, nedvomno ključen. Brez vsakega komentarja ga samo omenja v kratki opombi pod črto (*Schmollers Jb.*, 1930, str. 106). Izčrpen prikaz ima le Siegfried Budge, ki pa

reč »menja sleherno blago kot alikvotni del celokupne vrednostne vsote za ... del zlate mase. Procesuirajoče gibanje blag ... je izbrisano, na njegovo mesto stopi ... mehanično izenačevanje med maso ... plemenitih kovin in maso blag«; to izenačevanje »mehanično postavlja blaga na eno stran in denar na drugo« (13, 139 sl.), tako da se nato »ustrezen kup blagovne kaše zamenjuje ... za ustrezen del kovinske gore ...« (K 1, 138/140). »Popolnoma nerazumljivo pa je, kako naj se uporabne vrednosti, ki med seboj niso komenzurabilne, en masse zamenjujejo za maso zlata ali srebra v deželi.« (K 138/140)

Vprašanje, kako razložiti to razmerje med »blagovno kašo« in »kovinsko goro«, kot enačbo ali kot tautologijo, kako natančneje določiti posamezne faktorje in katere variable so morda neodvisne, ves ta sklop problemov polni ekonomske knjižnice. Glede na to, da se v interpretaciji te enačbe zbirajo problemi vsake monetarne konjunkturte teorije, je Simmelova formulacija o »velikanskem pomenu te absolutne in temeljne enačbe«⁴³ gotovo upravičena.

S stališča uveljavljene ekonomije to nedvomno drži: najprej zato, ker mora kot preddialektična ekonomija »mehanično« postavljeni blaga na eno stran in denar na drugo. Pa tudi zato, ker mora tako v svoji neoklasični kakor v svoji neoricardovski inačici »mehanično« zoperstavljati »blaga brez cen in zlato ter srebro brez vrednosti« (13, 139). Kako naj bi drugače dognali absolutno stanje cen?

Videli smo, da je že Simmel menil, da je razmerje, v katerem je »vrednost A utemeljena na vrednosti B ali vrednost B le na vrednosti A«, za logiko nedojemljivo. Gottl tu zadeto govori o »kvadraturi ekonomskega kroga«,⁴⁴ ki je tako za Simmla kakor zanj in za Marxa eden poglavitnih razlogov za transcendiranje »stališča nacionalne ekonomije«.

Za Gottla je značilno, da govori, ko bi bil moral reči »vrednost«, o »gospodarski razsežnosti«. Pojmu »vrednost« se izogiba ali pa ga skuša osvetliti v vseh njegovih mnogoterih vidikih. Izogiba se mu zaradi tiste »grozljive zmešnjave«, ki je sad »stoletnega ukvarjanja teorije z besedo ‚vrednost‘«. ⁴⁵

Pri tem pa je mogoče to, kar bi morala ekonomija dojeti kot svoj eksistenčni medij, svojo »razsežnost«, »tako rekoč prijeti z rokami«, čeprav se pri podrobnejši obravnavi, ki se je ekonomija po Schumpeterjevem nasvetu kajpada izogiba, pokaže vse polno problemov: »Vsem ekonomskim objektom pač nekako pripada dolžina, teža, temperatura ali pa starost. A na te objekte se v skladu z njihovim razmerjem do gospodarstva prav tako obesi neko značilno število, ki velja kot velikost ... Gospodarska razsežnost pa izvira, kolikor pelje

se takoj zaplete v protislovja. Na str. 136 se še zadovolji z opozorilom na Wickelsovo kritiko, ki je metodološko povsem nesprejemljiva, saj njen avtor tako kot Wendt ni zmožen obravnati konstitucijskega jedra Marxove kritike. Na str. 217 pa se vendarle vpraša, »ali ni Marx nemara imel prav«. Najprej se mu zdi, da »so težave popolnoma nerešljive«, zato ga zanima, ali bi bilo mogoče »iz te dileme najti izhod«. Nato tehta različne možnosti, naposled pa prizna, da »teh zapletenosti ni mogoče zlahka rešiti«. Problematiko spet povzema na str. 265 in prizna, da stoji tu tudi statistika pred skorajda nerešljivo nalogo. (*Lehre vom Geld*, I. zv., Jena 1931.)

Ne bo nas presenetilo, da je tudi v kontekstu kvantitativno-teoretske problematike najpogodnejše argumentiral proti Marxu Georg Simmel (*Philosophie ...*, str. 101 do 112). Predstavniki uveljavljene denarne teorije so z izjemo Schmollerja obravnavali samo ta razdelek. Karl Helfferich, odkrit nasprotnik kvantitativne teorije, je prepričljivo pokazal, da je Simmelova argumentacija navsezadnje napačna (*Geld und Banken*, I. del, 5. izd., Leipzig 1921, str. 528 do 531). Hero Moeller se s takšno kritiko strinja in dodaja, da je treba, brž ko je postavljena ekvivalentnost med celokupno množino blag in celokupno množino denarja, misliti »tako denar kakor blago kot nekaj, kar ima lastnost vrednosti«. »Iz tega pa izhaja ravno nasprotno od tistega, kar je hotel dokazati Simmel.« (*Die Lehre vom Geld*, Leipzig 1925, str. 155.)

⁴³ Georg Simmel, *Philosophie des Geldes*, str. 108.

⁴⁴ F. v. Gottl-Ottlienfeld, *Die Wirtschaftliche Dimension*, str. 170, 83.

⁴⁵ Prav tam, str. 19.

zamenjujoče. Sama pa se loči od osebe, vzdigne se nad njo in je v tem smislu nekaj nadosebnega.«⁴⁶

»Gospodarska razsežnost« je tista kvaliteta, zaradi katere nastanejo iz »čistih števil«, iz objektov matematike, »poimenovana števila«, objekti ekonomije. Kvazi-apriorno dana »značilna števila«, ki se obesijo na čutne, naravoslovno izmerljive objekte, so tisti »kabalistični znaki«, DM, dolar, funt šterling itn. ... Nihče ne dvomi o tem, da izvirajo, v nasprotju z realnimi objekti naravoslovja, iz »osebe«, da jih proizvajajo in nenehno reproducirajo ljudje. Vendar pa ta števila kot »poimenovana« presegajo osebo, reč, na katero so pripeta, postane »stvar zunaj človeka«, fetiš. »Osebo« se sprevrne v »neosebno«: in poskusu, da bi dojeli »gospodarsko razsežnost« na podlagi atomizma, »medsebojne igre posamičnih dejanj«, spodleti prav pojasnitev te sprevrnitve. V tem vidi Gottl pravi razlog, da mora »metodološki individualizem«⁴⁷ v družbeni znanosti nujno spodleteti. Tudi za Gottla, tako kot že za Marxa in Simmla, je treba razlog, da družbeno ekonomijo lahko utemelji le t. i. »holizem« ali »esencializem«, iskati v stvari sami, v »svojtstveni logiki svojstvenega predmeta«, ne pa v matematiki.

Problem »kvadrature ekonomskega kroga« — zgleden primer prehodnega ekonomskega nauka o aporijah — je prvotna problematika Marxove teorije vrednosti, ki jo Marx razvije v povezavi s Heglovo logiko. Program za rešitev aporij, na katere so opozorili Simmel, Gottl itn., in za razrušenje temeljev ekonomske »znanstvene« teorije vrednosti in denarja, z neoricardovsko teorijo »relativnih cen« vred, lahko formuliramo takole: Marx zastavlja problem »ekonomskega kroga« — ki ga dojemata Simmel in Gottl kot razmerje med cenovno določenim blagom in denarjem, torej kot monetarno razmerje — logično prvotnejše, na ravni »nižje forme« — na predmonetarni ravni razmerja med »relativno vrednostno formo« in »ekvivalentno formo«. Skratka, problema ne zastavlja na ravni »cirkulacije«, ampak na ravni *formno še nedoločene* /formunterbestimmt/ »menjalnega procesa« *formno še nedoločenih blag*: »Relativna oblika vrednosti in ekvivalentna oblika sta momenta, ki spadata drug k drugemu, sta drug drugemu pogoj (!!), neločljiva, toda hkrati (!!) sta druga drugo izključujoča ali zoperstavljeni skrajnosti, tj. sta dva pola istega vrednostnega izraza.« (K 1, 63/51)

S tem je izrečena prav tista sprepletenost ekonomske reči, ki je ekonomistom bolj ali manj nejasna in ki sta jo Gottl in Simmel bolj ali manj okvirno orisala. Ne onadva ne drugi niso premislili posledic te strukture, ki navsezadnje odpravljajo same sebe in se pokažejo, če se raziskava ne osredotoča le, tako kot zgoraj, na »vsebinsko forme same«, torej na »formno vsebnost relativnega vrednostnega izraza« (E, 274), ampak je ta vrednostna forma posplošena in določena kot formalna zgradba modela naturalnega gospodarstva. Pri tem gre za spoznanje, da tudi v modelu naturalnega gospodarstva, v katerem vsak dela za vse in vsi za vsakogar, *relativna oblika vrednosti* platna predpostavlja ... da se *katerokoli drugo blago* nahaja nasproti njemu v *obliki ekvivalenta* ... se to drugo blago, ki figurira kot *ekvivalent*, ne more istočasno nahajati v relativni obliki vrednosti ... *Isto blago* ne more torej nastopati v *istem izrazu vrednosti istočasno v obeh oblikah*«. (K 1, 63/51)

Res je ena izmed nereflektiranih predpostavk nacionalnoekonomske konstrukcije predmonetarnih, naturalnogospodarskih menjalnih modelov ta, da

⁴⁶ Prav tam, str. 17, 21.

⁴⁷ Prav tam, str. 12.

ima vsako blago hkrati aktivno in pasivno vlogo: vsako blago se nanaša na neko drugo kot na svojo ekvivalentno formo, hkrati pa vendarle rabi drugemu blagu kot ekvivalent. Hkrati mora torej biti tako v »relativni vrednostni formi« kakor v »ekvivalentni formi«. Do takšne absurdnosti pridemo, če splošimo »obliko II« v model predmonetarnega naravnega gospodarstva. Vendar pa je množstvo oblik tipa II nekaj, kar ni mogoče misliti.

»V obliki II more vedno le po ena vrsta blaga totalno razviti svojo relativno vrednost.« (K 1, 82/69) V tem modelu »velja vsakemu posestniku blaga vsako tuje blago kot poseben ekvivalent njegovega blaga... Ker pa vsi posestniki blaga počenjajo isto, ni nobeno blago obči ekvivalent... Zato sploh ne stojte drugo nasproti drugemu kot blaga, temveč samo kot produkti ali uporabne vrednosti.« (K 1, 101/84, 95)

Pojem »menjalnega procesa« označuje zgolj »izmeno snovi družbenega dela« (K 1, 120/101) in je kot tak abstrakcija. Menjalni proces blag je za razliko od menjalnega procesa »produktov« nekaj »dejanskega«, vselej le v dveh oblikah: bodisi kot »naravna zamenjava« — »samonična oblika procesa menjave« (13, 35) — bodisi kot »cirkulacija«. »Menjalni proces«, o katerem govori 2. poglavje, pa ni ne eno ne drugo. Marx želi pokazati, da »vsebuje proces menjave blag protislovne in med seboj izključujoče se odnose« (K 1, 118/99). Paradoksnost Marxove obravnave »menjalnega procesa« v 2. poglavju je očitno v tem, da želi izpeljati njegovo spodletelost. To se še jasneje pokaže v ustreznem odlomku v *H kritiki*, v katerem je rečeno, da predstavlja »celoto protislovnih zahtev«, saj je »izpolnitev enega pogoja neposredno povezana z izpolnitvijo njegovega nasprotka« (13, 30). To jedro Marxove ekonomske dialektike, ki so ga v doslejšnji recepciji in kritiki Marxa skorajda popolnoma spregledovali ali vsaj nezadostno obravnavali,⁴⁸ očitno ni naperjeno le proti Proudhonu. Ko bi ga bila določala le njegova polemična namera, bi bilo dandanes docela zastarelo. Če hočemo to jedro ustrezno razumeti, moramo izhajati iz tega, da tu ni govor o predmonetarnem menjalnem procesu v podobi »neposredne menjave produktov«. Marx namreč povsem enoznačno pravi: »Neposredna menjava produktov ima po eni strani obliko enostavnega vrednostnega izraza in je po drugi strani še nima. Ta oblika je bila: x blaga A = y blaga B. Oblika neposredne menjave produktov je: x uporabnega predmeta A = y blaga B. Oblika neposredne menjave produktov je: x uporabnega predmeta A = y uporabnega predmeta B.« (K 1, 102/85)

⁴⁸ Gerhard Göhler je bil prvi, ki je podrobno analiziral odlomke iz *H kritiki*, ki zadevajo to problematiko. Upravičeno je poudaril, da je Marxov »dialektični razvoj tu tako sežet in tehen«, da je že skorajda paradigma dialektike kot sklopa znanstvene utemeljitve. A ravno s tega vidika še ni bila dosledno in podrobno raziskana kot samostojen sklop. Ta »poskus nenavadno obsežnega in kompleksnega dialektičnega razvoja v strnjeni obliki« je res »zelo težko razumeti«. To velja seveda tudi za ponovitev tega razvoja v komajda eno stran obsegajočem povzetku na drugi strani 2. poglavja *Kapitala*. Tudi za te odlomke verjetno lahko rečemo, da njihova interpretacija »ne obstaja še niti v nastavkih«. (*Zur Reduktion der Dialektik durch Marx*, Stuttgart 1980, str. 87.) Rešitev, ki sem jo tu le zelo grobo orisal, je bolj izčrpno predstavljena v 4. delu moje disertacije iz leta 1978/79, ki bo z naslovom *Marx und die marxistische Orthodoxie* izšla v Edition Suhrkamp.

Bistvena razlika med mojo interpretacijo in Göhlerjevo je, da menjalnega procesa 2. poglavja ne obravnavam kot »historično prvotno obliko neposredne menjave produktov« (str. 118), marveč kot formno še nedoločeno podobo cirkulacijskega procesa. »Naturalna menjava« se kot »oblika« »menjalnega procesa« (12, 36), in to kot neustrezna oblika, razlikuje od njega samega. Je samo njegova »samorasla oblika«. Kot gola »premena snovi« je »menjalni proces« formno indiferenten.

Ne glede na to kritiko pa je Göhlerjevo delo doslej verjetno edini poskus formalizirati Marxovo dialektiko obeh prvih poglavij. Argumentacijsko podobo »zevi«, ki jo predlaga Göhler, je treba še temeljito raziskati v kontekstu »dialektičnega razvoja« denarja. Cf. k temu razpravo J. Ritserta »Zur Struktur der Anerkennungsbeziehung bei Hegel«, rokopis Frankfurt 1983.

Kateri so torej tisti procesi menjave, do katerih v 2. poglavju ne more priti, in kdo so pravzaprav ti »blagovni posestniki«, katerih »dejanja« si nasprotujejo? Če ne gre ne za »kupca« ne za »prodajalca«, prav tako pa tudi ne za predstavnike arhaičnega občestva, gre očitno za formno še nedoločene konstrukcije ekonomske teorije, za modele, ki so tu predmet Marxove formne kritike. V odlomku iz prve izdaje *Kapitala* je zelo jasno povedano, da morata razvoj in posplošitev predmonetarnih blagovnih form navsezadnje pripeljati do njihove samoukinitve: »Obča ekvivalentska forma pritiče zmeraj samo enemu blagu v nasprotju z vsemi drugimi. Če pa vsako blago postavi svojo lastno naturalno formo vsem drugim blagom nasproti kot občo ekvivalentsko formo, tedaj vsa blaga izključujejo vsa (blaga) od obče ekvivalentske forme in s tem sama sebe od družbeno veljavne upodobitve svojih velikosti vrednosti.« (E 240/193)

Tudi tu se pokaže, da je vsak poskus skonstruirati menjalni proces predmonetarnih blag obsojen na neuspeh. Prav tako tu ne more biti govor o arhaičnih procesih, saj razvoj oblik vselej že izhaja iz »blag«, ne pa iz »produktov«. Rezultat pa je enak, se pravi, »blagovna forma« izgine, drug drugemu stojijo nasproti zgolj še produkti.

Tu ne moremo podrobneje obravnavati Marxove dialektike blaga, denarja in menjalnega procesa. Želimo le ponazoriti smisel in smoter teh operacij. Ker je Marxova izrecna namera, da bi izoblikoval »kritiko ekonomskih kategorij« in njihove predialektične obravnave, lahko, kot se zdi, upravičeno postavimo, da skuša razlaga teh protislovij razkriti nereflektirane »predpostavke« akademske teoretizacije. Hkrati mora dialektik Marx tudi pokazati, da se in zakaj se teoretik vrednosti in denarja nujno »giblje v nasprotjih« in naseda objektivnemu videzu.

Simmel in Gottl sta prva teoretika po Marxu, ki sta popolnoma neodvisno od njega razkrila antinomični ustroj akademske teorije vrednosti in denarja. »Vrednostno uganko«,⁴⁹ o kateri je govoril Böhm-Bawerk, razložita veliko bolj dognano kot ta predstavnik subjektivne teorije vrednosti. Napredek v pojasnitvi problema je Knappova zasluga. Ta je spoznal, da je pravi problem abstraktna »vrednostna enota«, zlasti razmerje med »vrednostjo« in denarno enoto. Šele povezava obeh področij pa je pripeljala do spoznanja, da v denarni teoriji ne vlada le »gromozanski nered«, marveč da moramo znova začeti govoriti, tokrat onstran nasprotja med subjektivno in objektivno ekonomijo, o pravem »kaosu nauka o vrednosti«. ⁵⁰ Ne smemo pozabiti, da je velika večina ekonomistov večkrat govorila o svoji vedi preprosto kot o »znanosti o vrednosti«. ⁵¹ Tako kot Knapp tudi številni drugi ekonomisti menijo, da »pojma

⁴⁹ E. v. Böhm-Bawerk, *Wert, Kosten und Grenznutzen*, Jb. f. Nat. u. St., NF. 21 del: Cenovna teorija ni »rešitev vrednostne uganke, ampak je sama del te uganke«, str. 341. V tej razpravi s Heinrichom Dietzelom je ta opozoril na neuresničeno zahtevo Komorzynskega, da se je »končno dokopal do razkritja nerazrešene skrivnosti«. Dietzel je takrat še »menil, da je ta uganke že zdavnaj rešena — da je problem vednosti... dokončno in nespodbitno opredelil Ricardo«. (*Die klassische Werttheorie und die Theorie vom Grenznutzen*, Jb. f. Nat. u. Stat., NF. 20. zvezek, str. 561 sl.) Kmalu nato pa je Dietzel obupal in zavrgel vsako vrednostno teorijo nasploh. Dietzel bi lahko v zadnjem razdelku 3. zvezka *Kapitala* našel dokaze za to, da je Marx že zdavnaj navedel nekatere izmed osrednjih argumentov Böhm-Bawerka proti stroškovni teoriji, ki so Dietzla očitno vrgli iz tira. Ti argumenti temeljijo na zamenjavi pojmov, ki jo je zagrešil Ricardo, ne Böhm-Bawerk ne Dietzel pa je nista znala analizirati: na zamenjavanju vrednosti in stroškov, kar je, kot je znano, osrednji argument Marxove kritike Ricarda. Toliko na rob tiste razprave, ki jo je Schumpeter označil kot »najpomembnejši polemični dosežek avstrijske šole« (Epochen der Dogmen — und Methodengeschichte, v: *Grundrisse der Sozialökonomik*, skupaj s S. Altmannom in drugimi, Tübingen 1914, str. 116).

⁵⁰ F. v. Gottl, *Die Wirtschaftliche Dimension*, str. 22.

⁵¹ O. v. Gömöry, *Der Preis als selbständige Kategorie*, Jb. f. Nat. u. St., letnik 68, 1897, str. 177. Tudi za Ludwiga Stephingerja je »vodilna misel celotne ekonomije nauk o ekonomski vrednosti« (*Wert und Geld*, Tübingen 1918, str. 2) — »vodilna misel uveljavljene ekonomije« je torej »uganka«.

vrednosti sploh ni mogoče jasno misliti«, da je »popolnoma iracionalna velikost, njenega pomena za dejansko tvorbo cen pa ni mogoče ekzaktno dokazati.«⁵²

Večina ekonomistov se je temu, v zadnji instanci agnosticističnemu stališču izognila le zaradi močnega poenostavljanja problematike. Videli smo, da je že Wicksel videl eno od značilnosti prevladujočega nauka o vrednosti v tem, da so v njem »najprej abstrahirane funkcije denarja«. S tem se abstrahira od problematike »ekonomskega kroga«, to abstrahiranje pa ni »začasno«, ampak dokončno.

Problem abstrakcije, to je problem ekonomske znanstvene tvorbe modelov, v resnici predpostavlja vnaprejšnje vedenje o bistvenem, od katerega v procesu poenostavljanja pač ni mogoče abstrahirati. Ni pa mogoče videti, kako naj stroka, ki razume samo sebe kot »kvantitativno znanost«, a je navezana na »čarobno palico« miselnega eksperimenta, saj ne more opravljati realnih eksperimentov, pride do tega vnaprejšnjega vedenja o bistvenem.

»Metoda miselnih podob... ki jih ni mogoče nikoli zoperstaviti izkustvu in jih meriti z njim... mora pomagati tam, kjer nas pušča izkustvo praznih rok... Tako se izoblikuje pojem izvornih obresti na podlagi kake miselne podobe... Gre tako rekoč za metodo na ostrini britve, desno in levo zija prepad nesmisla in protislovja. Le stroga samokritika nas lahko obvaruje pred padcem v ti brezni.«⁵³

Vendar pa lahko zelo natančno določimo točko, na kateri napoči med Marxovo teoretizacijo na eni strani in neoklasično ali neoricardovsko na drugi nepremostljivo nasprotje glede vprašanja, katera metodološka napaka na začetku ekonomskega razmišljanja nujno pripelje do padca v ti brezni. Za Marxa, ki se zgleduje po Heglovem pionirskem delu, je razmerje med vrednostjo in denarjem, menjavo in denarno teorijo dialektično. Marxu je povsem jasno, da nas tu izkustvo zares »pušča praznih rok« in da gre potemtakem za razmerje med bistvom in pojavom, ki je v naravoslovju popolnoma neznano.

In res, kateri eksperiment naj bi pomagal družbeni znanosti, denimo, pri problemu »izvornih obresti« ali »izvorov obresti«, torej »presežne vrednosti«, da uporabimo Marxov izraz. »Denarno zagrinjalo« je v resnici mogoče dvigniti le z »miselnimi podobami«. Marx naravnost pove, da pri tem »ne morejo pomagati niti mikroskop niti kemične reagentije. Oboje mora nadomestiti moč abstrakcije«. (K 1, 12/10)

Obe inačici akademske ekonomije, ki izhajata iz modelov naturalnega gospodarstva, se metodološko nereflektirano ukvarjata s tem, kar je za Marxa osrednji metodološki problem, ki v bistvu vnaprej določa vse vsebinske rezultate teorije vrednosti, denarja in kapitala — z analizo bistva.

»Predpostavka elementarne teorije vrednosti in cen je, da se gospodarske dobrine in storitve zamenjujejo v neposredni menjavi. Ta predpostavka mora pripeljati do spoznanja, da v zadnji instanci vrednotenja porabnikov... odločajo o menjalnih razmerjih. Teorija katalitike se mora začeti s tem, da preučuje dogajanja na trgu pod predpostavko, da je menjava le neposredna, in to zato, ker je neposredna menjava splošno pravilo (!), posredna pa poseben primer... Nato pa je treba rezultate z vpeljavo denarnega izraza prodaj še približati dejanskosti.«⁵⁴

⁵² Hero Moeller, *Die sozialökonomische Theorie des Wertes*, v: Ztschr. f. Volksw. u. Soz. pol., NF 1. zv., Wien 1921, str. 258 in 266.

⁵³ Ludwig von Mises, *Nationalökonomie*, Neudruck, München 1980, str. 227 sl.

⁵⁴ Prav tam, str. 357, 241.

Z avstrijsko tezo, da »vrednotenja potrošnikov« »v zadnji instanci« uravnavajo ekonomijo, da je torej v središču kapitalistične ekonomije vselej le človek, je teorija mejne koristnosti

Tudi če neoricardovec zavrača »predpostavko«, da »v zadnji instanci« — torej empirično nepreverljivo — odloča o menjalnih razmerjih »vrednotenje« porabnikov, analizira njegova teorija relativnih cen bistvo enako nereflektirano kakor neoklasična teorija. Če za Marxa »blagovna cirkulacija ni samo formalno, ampak tudi bistveno različna od neposredne menjave produktov« (K 1, 126/106), pa tako neoricardovec kot neoklasik abstrahira od »bistvenih razlik«. Zato je denar zanj le »preprejeno izumljeno pomožno sredstvo«, gola konvencija. Neoricardovsko-keynesijansko usmerjeni ekonomist lahko sicer razume samega sebe kot nasprotnika kvantitativne teorije, a njegovo predialektično razumevanje načbe blago—denar se mora navsezadnje izraziti kvantitativno-teoretsko. »Nadomeščanja blaga z drugim blagom« zanj ni, kakor pravi Marx, »posredovala njuna lastna sprememba oblike«, marveč denar, ki »cirkulira sama po sebi negibna blaga« (K 1, 130/109).

Ker naš ekonomist stalno in nujno med seboj meša »blaga« in »produkte« — produkte v smislu »samih po sebi negibnih blag« — ne opazi, da gibanja denarja sploh ni mogoče misliti drugače kot »gibanje... lastne oblike« blag. Tako kot kvantitativni teoretik in nasploh neoklasik vidi tudi neoricardovec le »čutno zaznavni fenomen«, se pravi, da blago in denar »menjata roki ali mesto« (K 1, 122/103) kot gola produkta.

Nauk o »denarnem zagrinjalu« sicer pogosto povezujejo s tezo o »nevtralnosti« denarja, vendar pa mora sleherna predialektična teorija o »menjavi« dobrin dojeti denar, to »vmesno menjalno sredstvo«, le kot »zagrinjalo«, »cirkulacijo« pa le kot neposredno »menjavo«. Neoricardovski poskus razviti teorijo

opredeljena kot »subjektivna ekonomija«, ki je Marxovi »objektivni« teoriji diametralno nasprotna. »Böhm-Bawerk ne taji, da določa ceno tudi veliko število 'objektivnih' tehničnih in družbenih dejavnikov, vendar pa — s svojega stališča povsem dosledno — vztraja pri tem, da obstaja 'kazalni proces', ne pa tudi 'kazalna pariteta', vse prej gre za 'zadnje' in 'primarne', za 'izvirni vir'.« (*Kapital und Kapitalzins*, II. del, 2. zv., Jena 1921, str. 181 in 184.) Po svoje preseneča, da dandanes, kakor se je pokazalo na srečanju v Bielefeldu, celo napredni avtorji zagovarjajo stališče, da neoklasična ekonomija pravzaprav ni »subjektivna«. Takšne trditve je vselej postavljala walrasovska »subjektivna ekonomija«. Schumpeter, denimo, pravi, da je v ekonomiji »kontroverza glede subjektivizma in objektivizma« povsem »nesmiselna« — teza, ki jo bodo nedvomno z veseljem podprli vsi eklektiki — torej zgolj spor zaradi »navideznih problemov«. In sicer zato, ker mora biti »subjektivna« teorija takšna, da jo lahko vseeno uporabimo tudi za objektivna dejstva (podatke), tako kot mora vsaka »objektivna teorija« vedno predpostavljati ali implicirati postulate ali nauke o »subjektivnem« ravnanju. »Vsaka popolnoma subjektivna teorija mora biti tudi objektivna in narobe.« (*Geschichte der ökonomischen Analyse*, str. 1120.) Schumpeter molče predpostavlja — in to je povsem v nasprotju z njegovo pravilno slutnjo o Marxovi teoriji vrednosti — da lahko Marxovo teorijo opredelimo enako kot Ricardovo, se pravi kot »mikroanalizo« t. i. neposredne menjave (prav tam, 1213). Schumpeterjeva teza se mi zdi zanimiva zaradi dveh razlogov: v njej se ne izraža le poglobljena napaka akademske kritike Marxa, marveč tudi vseh tistih ekonomistov, ki skušajo, kot denimo Hans Peter ali pa Winfried Vogt in njegovi učenci, sintetizirati Marxa in Walrasa. Hkrati pa Schumpeter artikulira tudi temeljno postavko metodološkega individualizma v družbenih znanostih nasploh. Stroga »objektivna« teorija je potrebna že, če si predočimo metodološko posledico posrečene Gottlove ugotovitve, da v ekonomiji »niče ne meri in ni ničesar izmerjeno«, saj ekonomske reči vselej že najdemo izmerjene. Smisla in izvora teh kvazi-apriornih »oblik« ali »postopkov« nam ne morejo pojasniti nikakršni postulati ali nauki o »subjektivnem ravnanju«. Ker vsak, na primer, lahko uporablja denar kot denar, ne da bi moral vedeti, kaj je — hkrati blago in kapital — je popolnoma nemogoče, da bi analizirali pomen teh »oblik« in proces njihove brezzavestne reprodukcije s skilcevanjem na tiste »postulate« ali »nauke«. Zato mora neoklasična teorija »objektivne« oblike ali ekonomske »fetiše« vselej že predpostavljati. Tako kot se objektivna teorija kot formna analiza ne more skilcevati na izjave o subjektivnem ravnanju, tudi subjektivna ekonomija ne more iz svojih »postulatov«, natančneje iz svojih pravilje o »subjektivnem ravnanju«, razviti tiste »oblike«, ki so za tiste, ki tako ali drugače »ravnajo«, vselej že predpostavljene. Pri tem puščamo ob strani, ali je Schumpeter zares ustrezno opredelil »samorazumevanje« funkcionalne teorije cen ali pa velja, prav nasprotno, tudi zanj tako kot za walrasovca teza Böhm-Bawerka, da je treba menjalna razmerja v zadnji instanci zreducirati na t. i. »vrednotenja«, se pravi, na nekaj »subjektivnega«. Schumpeterjeva teza, ki so jo na bielefeldskem srečanju zagovarjali prvirčenci in somišljeniki regensburškega kroga, pa popolnoma odpove pri poskusu, da bi vsaj v osnovi dojela Marxovo formno analizo, torej jedro Marxove kritike ekonomije. Johannes Schneider je s svojo kritiko Marxa jasno pokazal, da implicira mučni sinkretizem tega kroga — pisana mešanica Adorna, Walrasa in Marxa, kakor jo vsebuje uvodnik v zborniku *Ökonomie und Gesellschaft* — kritiko Marxa torej, ki je globoko pod ravniyo poznega Schumpeterja.

relativnih cen kot zaključeno, ki bi jo bilo treba le še »dopolniti« z denarno teorijo, je dokaz, da je v tej zastavitvi »krožni tok« dobrin in storitev ločen od kroženja denarja. Ena od posledic te preddialektične zastavitve je, da »obravnava oba kroga, čeprav sta na neki način odvisna drug od drugega, kljub temu kot načeloma izolirana« — to pa se popolnoma ujema s kvantitativno »teorijo dvojnega toka«. ⁵⁵ Gre za izoblikovanje v sebi sklenjene teorije krožnega toka dobrin, ki se mora nujno končati z ugotovitvijo: »nato pa je treba rezultata z vpeljavo denarnega izraza prodaj še približati dejanskosti«. Vse drugače kvantitativne teorije, tudi najsodobnejše, prav tako pa tudi vse preddialektične zastavitve razmerja blago—denar, morajo funkcije in bistvo denarja določiti takole: »Izhodišče razmišljanj je določitev ‚bistvene‘ lastnosti denarja. Ta je analitično pridobljena tako, da je denarno gospodarstvo primerjano z menjalnim.« ⁵⁶

Tudi neoricardizem postopa »analitično«, najustrezneje pa opiše njegov postopek Misesov izraz »miselne podobe«, o katerih nikoli natančno ne vemo, ali ne vodijo v »prepad« »nesmisla in protislovja».

Obravnava »gospodarskega kroga«, to je dialektične prepletlosti blaga in denarja, mora s takšnim postopkom seveda obračunati. Gottl lahko zato opozori na »poudarjeno nesmiselnost tistega prikaza«, ki se »dobesedno vtihotapi prek ‚posredne‘ menjave denarja.« ⁵⁷

Najostrejša kritika »fikcije« o naravnem gospodarstvu »blag« kot »hevristično nepogrešljivi in logično nujni miselni tvorbi« ⁵⁸ izhaja seveda iz Marxove formne analize. V njej se namreč kaže popoln nesmisel poskusa postaviti kako blago v formi »relativne cene«, tj. »relativne vrednostne forme«, ne da bi pri tem predpostavili, da je drugo blago nasproti njemu v ekvivalentski formi. Če pa bi ta forma veljala za vsako blago, bi bilo vsako blago hkrati v »relativni vrednostni formi« in »obči ekvivalentski formi«, s tem bi »vsa blaga izključevala vsa blaga« tako iz ene oblike kakor iz druge.

Če v razmerju med blagom in denarjem nočemo videti, tako kot Simmel, nekega »apriorija, ki ni veden«, ⁵⁹ pridemo do novega protislovja. Na eni strani je očitno, da obstajata blago in denar le »drug za drugega«, da sta »nasprotna si momenta« (E 240/199) iste vrednostne forme. Po drugi pa ne more obstajati tako rekoč kar trikratni apriorij — razmerje samo, poleg tega pa še »denarna enota« in »vrednostna enota«. S tem vznikne »problem začetka«, ⁶⁰ vprašanje: »kaj je prvotno, blago ali denar« — vrednostna enota ali denarna?

Če je en člen razmerja postavljen kot »logični začetek«, ki obstaja kot tak neodvisno in pred drugim členom, tedaj »moment« ali »ekstrem« razmerja

⁵⁵ J. Feilen, *Die Umlaufgeschwindigkeit des Geldes*, str. 58.

⁵⁶ F. v. Gottl, *Die Wirtschaftliche Dimension*, str. 88.

⁵⁷ L. v. Mises, *Nationalökonomie*, str. 221.

⁵⁸ J. Feilen, *Die Umlaufgeschwindigkeit* . . . , str. 47.

⁵⁹ J. Schumpeter, *Geschichte der ökonomischen Analyse*, str. 1350.

⁶⁰ »Logično vzeto še zdaleč ni gotovo, da je najboljša metoda, da bi prišli do kreditnih transakcij, ta, da izhajamo iz novca . . . Morda bi bilo bolje, da bi za izhodišče vzeli prav same transakcije . . . Tako v praksi kakor v analizi bi morda morali kreditni teoriji denarja dati prednost pred denarno teorijo kredita.« (J. Schumpeter, *ibid.*, str. 876.) Kakor vidimo, Schumpeter zagovarja stališče tistih teorij, ki trdijo, da denar izvira iz »svoje najrazvitejše forme«, iz plačilnega sredstva, to je iz kredita. Dejansko se izrecno sklicuje na Macleoda: »Orise kreditne teorije denarja vsebujejo dela Macleoda.« (prav tam, str. 876.)

Nič presenetljivega torej, če ta teorija in njej sorodni nauki temeljijo tudi na nereflektiranih predpostavkah, po katerih je pri razlagi nastanka denarja mogoče uporabiti »modele brezgotovinskega plačilnega prometa« kot smiselne abstrakcije, ki zahtevajo zgolj postopno približevanje realnosti. Gre za predpostavko, da sta denar kot »konkretna denarna masa« in denar kot »abstraktna denarna enota« dva popolnoma različna spoznavna predmeta, »lastna denarju« (?). (Claasen, *Grundlagen* . . . , str. 35 sl.) Videli smo, da se ta mitologem denarne teorije sooča s tistimi nerešljivimi problemi, ki jih je Wilken prepričljivo prikazal v svoji raziskavi o »zavesti o denarni vrednosti«.

sploh ni več »moment« ali »ekstrem«, ampak je »element«, celo konstituens razmerja. »Glavna težava v analizi denarja je odpravljena, brž ko dojamemo njegov izvor v samem blagu.« (13, 49)

V tem odlomku iz *H kritiki* »blago« očitno ni dojeto kot »moment« ali »ekstrem« razmerja: če denar tu še ni »razvit«, očitno tudi ne more biti za »cenovno določeno« blago. Ali gre torej za blago, ki je določeno za menjalno vrednostjo, za blago, ki je v »relativni vrednostni formi«? Toda potem bi bila hkrati postavljena tudi že neka prvotna oblika denarja, in sicer ekvivalentska forma. Blago, strogo vzeto, sploh ne bi bilo blago, ampak le »moment« razmerja, ki bi ga bilo treba potemtakem dojeti kot nekaj prvotnega, kot apriorij. Marx res govori o blagu nasploh, vendar ga ne opiše v izrazih forme, ampak kot eksistirajoče protislovje, kot dialektično načelo. Spomnimo se, da izhaja »iz protislovja med obćim značajem vrednosti in njenim snovnim bivanjem v nekem določenem blagu — gre za iste obće značilnosti, ki se pozneje pojavijo v denarju — kategorija denarja« (B, 89). »Obće značilnosti vrednosti«, o katerih Marx tu govori, morajo biti take, da njihove eksistence ne moreta spodbijati ne teoretik subjektivne vrednostne teorije ne neoricardovec, ki zvrča vrednostno teorijo. Te obće značilnosti se »pojaviijo«, torej eksistirajo, šele v denarju, šele v denarju torej »dejansko« so. Na blagu, torej na »blagu nasploh«, so bile torej le »na sebi ali za nas« kot analitike, ne pa za »blagovnega posestnika« — oz. v njegovi glavi so obstajale le, če je šlo za »izoliranega posameznika«. »Blago nasploh« je potemtakem samo to, kar je Engels v svojem konspektu imenoval »blago na sebi«. Takšnega blaga »na sebi« ni mogoče zamenjevati, konstrukcija »menjalnega procesa« predmonetarnega »blaga na sebi« ali »blaga nasploh« nujno vodi v protislovja (K 1, 118/99). V svoji recenziji Marxovega dela *H kritiki* iz leta 1859 govori Engels o »nemožnosti« (13, 476) takšnega menjalnega procesa, ki jo seveda moramo razumeti kot *miselno* »nemožnost«.

Tu ne moremo podrobneje prikazati Marxove »uporabe dialektične metode v politični ekonomiji«. Temeljni misli »dialektične razvojne metode« v Marxovi teoriji vrednosti sta v resnici zelo preprosti: pri analizi blaga naleti na »protislovje ... ki ga vključuje blago kot tako, da je kot posebna uporabna vrednost hkrati (!) ... obća uporabna vrednost« (13, 34).

Izraz »obća uporabna vrednost« pomeni tu toliko kot »obći ekvivalent«, »obći produkt« ali prav: »vrednost«. Prehod iz predmonetarne in predvrednostne forme je torej tekoč. Marx ne pride do kakega novega izvirnega fenomena ali »apriorija«, do kakega »blaga nasploh«, ki bi bilo enotnost uporabne vrednosti in vrednosti. Prav zato se tudi izogne temu, da bi »uganko denarnega fetiša« pač samo prestavil v kako drugo »uganko«, v »uganko blagovnega fetiša« (K 1, 108/90). Pri njem je, prav narobe, blagovni fetiš mogoče »razbrati« na »človeški podlagi«: in sicer kot enotnost posebne uporabne vrednosti in obće, posebnega produkta in občega, posebnega dela in občega — torej kot enotnost individualnega in nadindividualnega, čutnega in nadčutnega.

Druga temeljna misel, ki neposredno izhaja iz prve in zadeva tisto, kar je Engels nekoč izrecno imenoval »dialektične zadeve iz teorije denarja« (32, 252), pa je, da je blago »dejansko« blago šele kot denar, da je torej menjalni proces »dejansko« menjalni proces šele kot »cirkulacija«, da je blagovni posestnik 2. poglavja šele kot »kupec« 3. poglavja »dejanski« blagovni posestnik, ne pa le »zgolj mišljena« oseba v modelu dveh posestnikov »blag«. Če pravi Engels blagu prvega razdelka »blago na sebi«, izhaja iz te določitve naslednji nujni

nadaljnji razvoj: »Neko določeno blago mora prevzeti /to/ vlogo... in šele s tem (!!) blago popolnoma postane blago. To posebno blago je... denar.« (16, 246) Tako so šele zdaj »blaga prisotna drugo za drugo ali nastopajo drugo za drugo kot menjalne vrednosti... kot samo različni kvantumi istega predmeta« (13, 33), torej v zlati valuti denarja. Kot predmonetarna blaga modelov naturalnega gospodarstva, določena le z menjalno vrednostjo, blaga še niso bila »drug za drugega«. Skratka, ni še bilo tistega tričlenega razmerja blago—denar—blago, »gospodarskega kroga«, v katerem členi drug drugega vzajemno konstituirajo. Predmonetarno blago je, če ga obravnavamo na ravni formne analize, tisto »blago nasploh«, ki nosi v sebi neko »protislovje«. To protislovje je v denarju kot »blagu« rešeno: za to blago je pač značilno, da je kot »posebna uporabna vrednost hkrati... obča«. Prav »obče značilnosti vrednosti« — po Simmlu »absolutne in objektivne vrednosti«, ki postavljajo »zahtevo po priznanju« — ki jih mora, kadar gre za denar, »vsak priznati«, so torej v »bistvu« značilnosti blaga: »Vse lastnosti, ki jih naštevajo kot posebne lastnosti denarja, so lastnosti blaga kot menjalne vrednosti; produkta kot prednosti za razliko od vrednosti kot produkta.« (G 65)

Razlog za neustrezno obravnavo Marxove teorije vrednosti v 117-letni zgodovini akademske kritike Marxa, nesposobnost neoricardizma, da vsaj v osnovi dojame temeljno misel tega, kar dozdevno kritizira, je, da uveljavljena ekonomija v svoji »brutalni zainteresiranosti za snov« zanemarja »obliko« vrednosti ali da vidi v njej nekakšen »apriorij«. Vedno se je zanimala le za to, kar je Marx imenoval »substancia« vrednosti. V resnici pa je težišče Marxovega dela v obravnavi medsebojnega razmerja med »različnimi momenti vrednosti, ki jih Ricardo ni razvil, pač pa so pri njem le faktično dana in se med seboj prepletajo« (T 2, 169). Marxa torej zanima vprašanje, kako je mogoče dojeti vrednost kot »celoto« njenih »momentov«. Pri tem se že z jezikovnega gledišča vsiljuje problematika »oblike« in »vsebine«: če govorim o »substanci« ali o »vsebini« vrednosti, istovetim vrednost in »obliko«. Če pa, nasprotno, govorim o »obliki« vrednosti, tedaj istovetim vrednost in »substanco«. O vrednosti kot celoti njenih »momentov« govori, denimo, izraz »vrednostna reč«, prav tako tudi obravnava »občih značilnosti vrednosti«, ki se »pojavi« ali so »dejanske« šele v denarju: zlahka spoznamo, da vrednost tu ni dojeta kot določiten razlog ali kot gravitacijska točka cen.

Osrednje vprašanje *Kapitala* kot »kritike ekonomskih kategorij« pa je problem, ki je s »stališča nacionalne ekonomije« nerešljiv: kako je mogoče dojeti »konstitucijo« ali »genezo« ekonomskega objekta, se pravi »vrednostne reči« v njenih različnih podobah »blaga«, »denarja« ali »kapitala«? Kako je mogoče iz »človeške baze«, iz družbene nadindividualne »substanc« vrednosti »razviti« njeno »obliko«, ki obstaja na videz »zunaj ljudi«, njeno »norost«.

Prev. Rado Riha

Marxova in Engelsova dela so navedena povečini po Marx-Engels Werke (MEW), Berlin 1958 sl, pri čemer označuje prva številka zvezek, številka za vejico pa stran. Pri navedbah iz *Kapitala* sledi po navedbi ustreznega zvezka stran v nemški izdaji, za poševno črto pa še stran v slovenskem prevodu. Vse navedbe iz Marxovega besedila *H kritiki politične ekonomije 1859* (MEW 13) navajamo po slovenskem prevodu I. Krambergerja v: METI I/9 (v tisku). Okrajšave, uporabljene v pričujočem besedilu, označujejo naslednja dela:

K 1, K 2, K 3: K. Marx, *Kapital*, zvezek 1, zvezek 2, zvezek 3 (MEW 23, 24, 25), Ljubljana 1985, 1967, 1973.

T 1, T 2, T 3: K. Marx, *Theorien über den Mehrwert* (MEW 26.1, 26.2, 26.3).

E: K. Marx, *Das Kapital*, Erster Band, Erstes Kapitel der Erstausgabe: v: Marx-Engels Studienausgabe, 2. zv., Frankfurt/M 1966; slov. prev. v: Časopis za kritiko znanosti 13-14, Ljubljana 1976.

B: Marx/Engels, *Briefe über »Das Kapital«*, Berlin 1954.

G: *Očrti kritike politične ekonomije*, METI I/9, Ljubljana 1985.

J: G. W. F. Hegel, *Sämtliche Werke*, Jubiläumsausgabe. Prev. po: Hans-Georg Badchaus, Zur Marxschen »Revolutionierung« und »Kritik« der Ökonomie: die Bestimmung ihres Gegenstandes als Ganzes »verrückter Formen«, v: Mehrwert 25/1984, »Was bleibt von Marx?«